

Szczecin, 7 października 2022 r.

Mgr Joanna Misiukajtis

Dyscyplina: Językoznawstwo

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Komorowskiej

Promotor pomocniczy: dr Magdalena Duś

AUTOREFERAT

AKT MOWY GROŻBA WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU POLSKIM I NIEMIECKIM. ASPEKT PRAGMALINGWISTYCZNY

Wprowadzenie

Austriacki językoznawca Richard Reutner w artykule *Politisch-parlamentarisches Sprachhandeln am Beispiel der Sprachenfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Dargestellt am Sprechhandlungstyp Drohung* określił groźbę jako „fenomen dnia codziennego (*Phänomen des Alltags*)”¹ wskazując tym samym, że ma ona częste zastosowanie w powszechnej komunikacji i nie zawsze miewa podłoże kryminalne, a tym samym stanowi przestępstwo.

Niniejsza rozprawa doktorska wpisuje się swym zakresem tematycznym w badania aktów mowy zarówno w pragmalingwistyce polskiej jak i niemieckiej. Pomimo ukazania się szeregu prac o aktach mowy, akt mowy *groźba* jak dotychczas nie był tak w językoznawstwie polskim, jak i niemieckim przedmiotem głębszych rozważań, znajdujących odbicie w formie

---

¹ R. Reutner, *Politisch-parlamentarisches Sprachhandeln am Beispiel der Sprachenfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Dargestellt am Sprechhandlungstyp Drohung*, [w:] *Linguistische Pragmatik in historischen Bezügen*, red. P. Ernst, M. Werner, Berlin-Boston 2016, s. 313-324, s. 315.

stosownej monografii tematycznej. Informacje o omawianym tu akcie mowy przekazywane bywają zazwyczaj przy okazji interpretacji innych aktów mowy. Ponadto wyraźnie daje się odczuć brak prac na temat pragmatycznych aspektów groźby w ujęciu porównawczym polsko-niemieckim. Prezentowana monografia ma zatem na celu wypełnienie luki w tym zakresie w przestrzeni pragmatycznej. Ze względu na specyfikę analizowanego aktu mowy oprócz podstawowej metodologii pragmalingwistycznej, wykorzystane zostały również badania z zakresu nauk społeczno-psychologicznych i prawnych, co metodologicznie poszerza pracę o rozważania interdyscyplinarne.

Metodologia

W studium przyjęto pragmalingwistyczną metodologię opisu z uwzględnieniem niżej wymienionych zjawisk językowych: lokucji, illokucji i perlokucji, presupozycji, bezpośrednich i pośrednich aktów mowy, implikatur konwencjonalnych i konwersacyjnych, inferencji itd. Interpretację pragmalingwistyczną poszerzono przy tym o dwa kierunki opisu: prawny i społeczno-kulturowy.

Materiał badawczy stanowią konteksty występowania aktu mowy *groźba* we współczesnym języku polskim i niemieckim. Należałoby przy tym podkreślić, że ze względu na fakt, iż groźba zwykle nie jest realizowana na powierzchni języka przy użyciu wykładnika performatywnego (czyli czasownika w 1. osobie liczby pojedynczej czy mnogiej typu *proszę, prosimy*), gdyż bezpośrednio jej wyrażanie zarówno w prawie polskim, jak i niemieckim jest czynem zabronionym, istnieje poważny problem z uzyskaniem pełnego korpusu badawczego. W efekcie tego trudno byłoby mówić o stałych wykładnikach aktu mowy *groźba* czy chociażby o określonych typach zdań, w których omawiany akt bywa realizowany (wyjątek stanowią konstrukcje warunkowe), toteż ekscerpcja materiału badawczego prowadzona była wielokierunkowo z wykorzystaniem kontekstów uzyskanych z dwóch narodowych korpusów języka niemieckiego i języka polskiego, ze źródeł internetowych oraz z dostępnej dokumentacji prawnej czy też wypowiedzi zasłyszanych.

Struktura rozprawy

Rozprawa składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów tematycznych, zakończenia, spisu tabel oraz bibliografii. Materiał badawczy poddany został wielostronnej analizie nie tylko lingwistycznej, lecz także socjologiczno-kulturowej i prawnej. Interdyscyplinarne rozszerzenie analizy lingwistycznej o aspekty społeczne, kulturowe i prawne w sposób niejako naturalny wynika ze specyfiki groźby. Dodatkowo w rozprawie wprowadzono rozdział na temat

społeczno-kulturowych uwarunkowań funkcjonowania prezentowanego aktu, w którym zasygnalizowano czynniki, wywierające z jednej strony potencjalny wpływ na kształtowanie się sylwetki osobowościowej groźącego, z drugiej zaś, ukazujące determinanty środowiska, które doprowadziły do zaistnienia sytuacji groźby.

Wstęp stanowi tu wprowadzenie w zagadnienie aktu mowy *groźba* i nakreślenie celu badań, metodologii oraz kierunków planowanego opisu materiału badawczego.

Pierwszy rozdział pracy zatytułowany „Przegląd badań z zakresu pragmalingwistyki w literaturze polskojęzycznej i niemieckojęzycznej” zawiera szczegółowy przegląd polsko- i niemieckojęzycznej literatury z zakresu pragmalingwistyki. Omówiono w nim zarówno znaczące prace teoretyczne, tworzące podstawy pragmalingwistyki, jak i prace szczegółowe, prezentujące konkretne aspekty badań aktów mowy w pragmalingwistyce polsko- i niemieckojęzycznej. W przeglądzie literatury uwzględniono także szereg prac lingwistycznych z pogranicza pragmalingwistyki i kognitywizmu ukazujących możliwości wykorzystania metod badawczych pragmalingwistyki w opisie innych obszarów badawczych, między innymi w psychologii, socjologii, pedagogice czy też glottodydaktyce. W ramach przeglądu wprowadzony został odrębny rozdział, dotyczący badań z zakresu aktu mowy *groźba* w językoznawstwie polsko- i niemieckojęzycznym.

Drugi teoretyczno-praktyczny rozdział pracy zatytułowany „Groźba jako akt mowy” poświęcono teorii aktów mowy w pragmalingwistyce. W ramach opisu zdefiniowano pojęcie aktu mowy i jego komponentów, przedstawiono różne klasyfikacje aktów mowy, w tym teorie Johna L. Austina² i Johna R. Searle’a³, Dietera Wunderlicha⁴, Götza Hindelanga⁵, Ewy Komorowskiej i Ursuli Kantorczyk⁶, Izabeli Prokop⁷ i innych, a także sprecyzowano, jakie miejsce zajmuje w nich akt mowy *groźba*. Przedmiotem opisu stała się również koncepcja implikatur konwersacyjnych Herberta P. Grice’a⁸ w odniesieniu do omawianego aktu.

W rozdziale trzecim skoncentrowano się na prawnych aspektach groźby w prawie polskim i niemieckim. W obu systemach groźba podlega regulacjom prawnym, połączonych z konsekwencjami prawnymi wobec osoby groźącej. W rozprawie podkreśla się, że akt mowy

---

² J.L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962.

³ J.R. Searle, *Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essey*, Frankfurt am Main 2000.

⁴ D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt am Main 1976.

⁵ G. Hindelang, *Einführung in die Sprechakttheorie*, Berlin 2010 (pierwsze wydanie 1983).

⁶ U. Kantorczyk, E. Komorowska, T. Wiesołowska, I. Łysakowa, *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku niemieckim, polskim i rosyjskim Pragmatik von Aufforderungshandlungen im Deutschen, Polnischen und Russischen/Dyrektywne akty mowy w języku polskim, rosyjskim i niemieckim/Прагматика побудительных речевых актов в немецком, польском и русском языках*, Szczecin-Rostock 2008.

⁷ I. Prokop, *Aspekty analizy pragmalingwistycznej*, Poznań 2010.

⁸ H.P. Grice, *Logika a konwersacja*, [w:] *Język w świetle nauki*, przekł. B. Stanosz, Warszawa 1980, s. 91-114.

groźba ze względu na swoją specyfikę nie jest formułowany przy użyciu wykładników performatywnych: *grożę/grozimy*, gdyż takie zachowanie językowe, często połączone z sytuacją niewerbalną groźby, może mieć reperkusje prawne. Sama świadomość sankcji karnych może powodować, że mówiący powstrzymuje się przed używaniem czasowników performatywnych oraz dookreślanie wypowiedzi grożących leksemami określającymi groźbę. Celem pełnego zilustrowania sytuacji funkcjonowania danego aktu mowy ukazane zostały zatem sposoby językowego opisu aktu mowy *groźba* w ujęciu prawnym. Rozdział ten pozwala na opisanie regulacji prawnych dotyczących groźby nie tylko w jej kontekście jako przestępstwa lub części składowej czynu przestępnego, ale przedstawiono w nim regulacje związane z prawem cywilnym, rodzinnym i opiekuńczym, w którym groźba ma zastosowanie jako wymuszenie działań niekorzystnych dla odbiorcy aktu.

Kolejny (czwarty) rozdział dotyczy uwarunkowań społeczno-kulturowych aktu mowy *groźba*, które odgrywają istotną rolę przy interpretacji jego występowania kontekstualnego. Jak wspominałam już wcześniej, działanie grożenia stale jest obecne w różnych interakcjach społecznych i dlatego w rozprawie poruszono szereg warunkujących groźbę sytuacji o charakterze społecznym, psychologicznym, związanych z różnicami kulturowymi, a także ze środowiskiem oraz cechami osobowościowymi, które mają wpływ na zachowanie w sytuacji zagrożenia. Nie bez znaczenia wydaje się przy tym fakt, że akt mowy *groźba* nie jest aktem prospołecznym, jako że Nadawca komunikatu nastawiony jest na uzyskanie rozmaitych korzyści własnych. Należy podkreślić, że niekiedy Nadawca przedstawia wyłącznie konsekwencje nie stawiając Odbiorcy żadnych warunków, a satysfakcjonujące będzie dla niego samo wywołanie poczucia zagrożenia i strachu (efekt perlokucyjny). Mamy tutaj do czynienia z psychicznym znęcaniem się nad Odbiorcą – w taki sposób Nadawca zamierza zademonstrować swoją przewagę nad adresatem komunikatu, a nawet sterować jego emocjami.

Sam sposób formułowania gróźb ma charakter indywidualny i wynika z uwarunkowań o charakterze społecznym, osobowościowym oraz kulturowym. Od nich zależy bowiem stopień realności realizacji danego aktu, gdyż to one kształtują człowieka i mają istotny wpływ na jego postawę życiową. Warto byłoby nadmienić, że uwarunkowania bywają zmienne, i to, w jaki sposób postrzegamy świat oraz jak go interpretujemy może ulec zmianie. Oczywiście jednostka zdolna jest wpływać na te zmiany poprzez zmianę środowiska w którym żyje, wykształcenie lub pracę, ale bywa też tak, że na niektóre czynniki o charakterze obiektywnym (jak wojna, klęski żywiołowe czy też śmierć bliskich) nie mamy wpływu. Proces uczenia się, a tym samym nabierania doświadczenia trwa przez całe życie, dlatego nasze postawy niejednokrotnie ulegają zmianie. Każdy człowiek jest inny pod względem osobowościowym i predyspozycji do działań

społecznych oraz preferencji w zachowaniu – istnieją osoby agresywne bądź wycofane, impulsywne bądź flegmatyczne itd. Te spośród wymienionych czynników wpływają pośrednio lub bezpośrednio na to, w jaki sposób komunikujemy, w jaki sposób formułujemy nasze myśli, oraz na to, w jaki sposób na nie reagujemy. Akt mowy *groźba* jest niewątpliwie aktem nacechowanym emocjami negatywnymi, do których zalicza się gniew, złość i strach. Akt ten można określić jako drastyczny środek perswazji, próbę ingerencji w życie innych, którego konsekwencje bywają dla Odbiorcy negatywne.

W rozdziale piątym zaprezentowany został szczegółowy opis struktury aktu mowy *groźba*. Podjęto w nim próbę zbudowania struktury groźby i przeprowadzono lingwistyczną charakterystykę poszczególnych jej komponentów. Wyróżnione zostały komponenty: adresatywny, warunku, skutku, dopełnienia, które wypadaloby uznać za strukturę modelową tytułowego aktu mowy. W modelowej strukturze przedstawiono wszystkie cztery komponenty jako klasyczny przykład aktu mowy *groźba*. Należy zwrócić uwagę, że tego typu klasyczny akt w rzeczywistości językowej nie występuje zbyt często. Zwykle w komunikacji językowej miewamy do czynienia z aktem mowy *groźba* z pominięciem jednego lub dwóch spośród jego komponentów. Zarówno komponent adresatywny, jak i komponent dopełnienia mają charakter fakultatywny, a ich brak nie wpływa ani na zasadniczą groźbę ani na odczytanie siły illokucyjnej danej wypowiedzi. Aby wyrażony akt mowy miał status groźby nie może on jednak zostać pozbawiony takich części składowych, jak komponent warunku i komponent skutku. Zdarza się niekiedy, że jeden z wymienionych obligatoryjnych komponentów nie jest do końca wypełniony *explicite*, ale mimo to pozostaje on komplementarny w stosunku do drugiego komponentu, a dzięki procesowi kontekstualizacji można groźbę odczytywać jako niewyrażoną na powierzchni języka.

W rozdziale zwrócono ponadto uwagę na kluczowe znaczenie komponentu skutku, dzięki któremu groźba jest definiowana właściwie. Komponent skutku wskazuje na konsekwencje lub sankcje wynikające z wcześniejszych zdarzeń w trybie przyczynowo-skutkowym. Nie jest natomiast istotne, czy komponent skutku został wyrażony *explicite* czy też *implicite*. Znaczące jest to, w jaki sposób dany akt komunikacyjny wpłynie na Odbiorcę i czy zostanie przez niego zakwalifikowany jako groźba. W procesie kontekstualizacji niezwykle ważną rolę odgrywa presupozycja aktu mowy groźby, gdyż dzięki niej możliwy jest proces właściwego odczytania illokucji wypowiedzi.

W podrozdziale pod tytułem „Semantyczna i pragmatyczna pełność i niepełność struktury aktu mowy *groźba*” wskazano na możliwość realizowania tytułowego aktu mowy ze względu na kontekstualne występowanie w nim pełności bądź niepełności semantycznej

i pragmatycznej. Pod pojęciem pełności aktu mowy kryje się pełność informacji semantycznej oraz pełny sens pragmatyczny. Natomiast niepełność aktu mowy wiąże się z pełną informacją semantyczną bądź pragmatyczną, ale sens pragmatyczny odczytywany jest poprzez kontekstualizację omawianego aktu. Analiza wykazuje, że groźba może być wyrażana na różne sposoby. Istotna jest określona sytuacja komunikacyjna, uwzględniająca nie tylko presupozycję, ale także to, co dzieje się od momentu wyrażenia aktu mowy, szczególnie zaś od sposobu wypowiedzi grożącego. Dlatego też w interpretacji aktu mowy *groźba* mają znaczenie jego semantyczno-pragmatyczne uwarunkowania, a także pełność i niepełność danych wypowiedzeń połączona z procesem kontekstualizacji.

W rozdziale szóstym „Milczenie w akcie mowy *groźba*” omówiona została rola milczenia i przemilczenia w groźbie. W pierwszej części niniejszego rozdziału zaprezentowano teoretyczne podstawy rozumienia milczenia i dokonano przeglądu prac z tego zakresu, w drugiej zaś – praktyczne, milczenie Nadawcy i Odbiorcy opisano bowiem z punktu widzenia groźby i zagrożenia. Ponadto zostały tu scharakteryzowane sytuacje komunikacyjne niedopowiedzenia w formie milczenia lub przemilczenia w różnych kontekstach użycia aktu mowy *groźba*. Na podstawie prac Jolanty Rokoszowej⁹, Paula Watzlawicka¹⁰, Jolanty Antas¹¹ i innych, przyjęto, że „w komunikacji międzyludzkiej milczenie odgrywa co najmniej tak samo istotną rolę jak mówienie. Oba te działania przeplatają się i uzupełniają wzajemnie, nadając wypowiedzi niepowtarzalny charakter”. W rozdziale przeprowadzono lingwistyczną interpretację milczenia w odniesieniu do aktu mowy *groźba*. Jak wykazała analiza, milczenie może być reakcją na pojawienie się groźby, ale i sposobem jej wyrażania przez Nadawcę. Milczenie może dotyczyć zachowań wszystkich interlokutorów aktu komunikacyjnego. Ponadto wymusza ono podjęcie przez nich konkretnych działań, a z uwagi na swoją specyfikę nie pozwala im pozostać biernymi. Milczenie zawsze budzi zatem reakcję, nawet jeśli pozornie nie jest w ten sposób postrzegane – taką reakcją może być, np. wyciszenie lub gniew. Jak pisze P. Watzlawick „nie można nie komunikować”¹² i „nie można nie zachowywać się”¹³, a więc nawet, gdy Odbiorca sparaliżowany strachem milczy, to przecież także komunikuje. Fenomenem milczenia w omawianym akcie mowy jest to, że może ono stanowić pełny

---

⁹ J. Rokoszowa, *Język a milczenie*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XL, 1983, s.129-137.
J. Rokoszowa, *Milczenie jako fakt językowy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” L, 1994, s. 27-47.

¹⁰ P. Watzlawick, J. H. Beavin, D.D. Jackson, *Menschliche Kommunikation, Formen, Störungen, Paradoxien*, 13., unveränderte Auflage, Bern 2017.

¹¹ J. Antas, *O kłamstwie i kłamaniu. Studium semantyczno-pragmatyczne*, Kraków 1999.

¹² P. Watzlawick, J. H. Beavin, D.D. Jackson, *Menschliche Kommunikation, Formen, Störungen, Paradoxien*, 13., unveränderte Auflage, Bern 2017, s. 60. „Man kann nicht nicht kommunizieren“.

¹³ *Ibidem*, s. 58-59.

komunikat zapowiadający groźbę bądź też stanowić reakcję lub odwołanie się do zapowiedzianych konsekwencji. Może także występować jako część komunikatu będąc niedopowiedzeniem lub też przemilczeniem. Natomiast poprzez zastosowaną przez interlokutorów mowę niewerbalną milczenie nabiera znaczenia indywidualnego i oprócz presupozycji oraz kontekstualizacji wspomaga proces odczytywania intencji. W akcie mowy *groźba*, nacechowanym emocjami negatywnymi, milczenie jest nimi przepełnione, chociaż nie są one wyrażane słowami.

Rozdział siódmy ma charakter praktyczny i koncentruje się na leksykalnych wykładnikach aktu mowy *groźba* w konfrontowanych językach. W rozdziale tym przedstawiono różne gramatyczne sposoby wyrażania groźby w aspekcie porównawczym polsko-niemieckim. W opisie uwzględniono wykładniki groźby w jawnych i ukrytych aktach mowy. A oto wybrane przykłady jawnych aktów mowy *groźba*:

- w języku polskim:

N: *Jeśli tego nie odszczekasz, to zaraz rozwalę ci łeb!*

N: *Jeżeli jeszcze raz mnie uderzysz, to zgłoszę to na policję.*

N: *Jeśli nie przestaniesz pierdolić, to skuję ci pysk.*

- w języku niemieckim:

N: *Wenn du nicht zahlst, dann fackle ich deine Bude ab.*

‘N: Jeśli nie zapłacisz, to spalę ci chatę’.

N: *Wenn du wieder besoffen nach Hause kommst, dann setze ich dich vor die Tür.*

‘N: Jak znowu przyjdiesz pijany do domu, wystawię cię za drzwi’.

N: *Wenn Sie nicht aufhören zu schreien, dann hole ich den Sicherheitsdienst.*

‘N: Jeśli nie przestanie pani krzyczeć, to wezwę ochronę’.

Podkreślona została przy okazji złożoność danego aktu, która przejawia się na powierzchni języka przy wykorzystaniu środków językowych innych aktów mowy (prośby, propozycji, rady, polecenia, żądania itd.), i tym samym wskazuje na istotną rolę kontekstualizacji w odczytaniu illokucyjnej siły groźby. Wprowadzone na powierzchni języka wykładniki innych aktów mowy poprzez ich performatywy, kwalifikują z pozoru tego typu wypowiedzi do określonej grupy aktów mowy propozycji, żądania, komplementu, rady itd., ale odpowiednia intonacja przekazu, nasilenie głosu, umiejscowienie działania, zależności i relacje między rozmówcami, czynniki emocjonalne pozwalają na wydobycie w procesie

kontekstualizacji właściwego sensu wypowiedzi, jakim jest illokucja groźby. Oto wybrane przykłady:

Ukryte akty mowy *groźba* z eksplicytnym występowaniem innych aktów mowy:

- w języku polskim:

N: *Radzę ci nie doprowadzaj mnie do ostateczności, bo ...*

N: *Proszę cię po dobroci, oddaj mi kasę, bo pogadamy inaczej.*

N: *Ostrzegam cię. Jeszcze raz wtrącisz się w moje sprawy, to pożałujesz tego bardzo.*

- w języku niemieckim:

N: *Ich rate dir, Finger weg von meiner Familie, sonst ...*

‘N: Radzę ci, łapy precz od mojej rodziny, bo ...’

N: *Ich bitte dich jetzt das letzte Mal darum, lass mich in Ruhe, sonst haue ich dir eine auf die Fresse.*

‘N: Proszę cię teraz ostatni raz, zostaw mnie w spokoju albo dostaniesz w mordę.’

N: *Ich warne dich, versuche nicht deine Spielchen mit uns zu spielen. Das wirst du bitterlich bereuen.*

‘N: Ostrzegam cię, nie próbuj z nami pogrywać. Gorzko tego pożałujesz.’

Ukryte akty groźby z implicytnym występowaniem innych aktów mowy (jako pozorny komplement):

- w języku polskim:

N: *Taka ładna buźka, szkoda, gdyby się porysowała.*

- w języku niemieckim:

N: *Sie haben eine sehr hübsche Tochter, schade wenn ihr was passiert.*

‘N: Ma pan śliczną córkę, szkoda żeby coś jej się stało.’

Ponadto w rozdziale scharakteryzowano w aspekcie porównawczym leksykalne środki stylistyczne, w rodzaju metafor, porównań, słownictwa obscenicznego itd., wspomagające tytułowy akt mowy w obu językach.

W rozdziale ósmym zwrócono uwagę na funkcjonowanie aktu mowy groźba w różnych sytuacjach pragmatycznych w relacji Nadawca – Odbiorca. Jest to rozdział w pełni praktyczny, w którym przedstawiono sytuacje zaistnienia omawianego aktu mowy i językowe sposoby jego

realizacji. W rozdziale podkreślono wagę różnych strategii zachowań w sytuacji zagrożenia z wykorzystaniem jako dominujących aktów mowy: zgody, groźby, niedowierzania, usprawiedliwienia, wzbudzenia litości, troski, lekceważenia, uspokojenia, prośby, błagania, przepraszania/kajania się, milczenia czy szantażu itd., jak np. groźba w sytuacjach pragmatycznych z aktem mowy *usprawiedliwienie*, np.:

- w języku polskim:

N: *Termin spłaty minął! Nie tak się umawialiśmy. Bo będziemy musieli się inaczej rozliczyć!*

O: *Wiem, że miałem oddać w zeszyły piątek, ale problemy w robocie i nie miałem głowy. Wiesz jak jest! Daj mi jeszcze kilka dni.*

- w języku niemieckim:

N: *Was nun mit meiner Knete? Freunde sein, hat sich bald erledigt. Deal ist Deal! Verstanden?*

O: *Ohh man! Ich weiß, ich hatte schon Bares für dich. Aber dann war meine Karre im Arsch, was sollte ich tun?*

‘N: *Co z moją kasą? Nasza przyjaźń może się zaraz skończyć. Umowa to umowa! Rozumiesz?*

‘O: *Człowieku wiem! Miałem dla Ciebie gotówkę, ale wóz mi nawalił. Co miałem zrobić?’.*

Sytuacja komunikacyjna bywa częstokroć dynamiczna, w związku z tym Odbiorca w miarę rozwoju określonej sytuacji może zmieniać strategię działania przechodząc, np. od aktu mowy *usprawiedliwienie* do aktu mowy *groźba*. Przedstawione wyżej przykłady funkcjonowania groźby w sytuacjach pragmatycznych mają za zadanie powstrzymanie agresji Nadawcy wobec Odbiorcy niezależnie od tego, czy są one próbą odsunięcia realizacji konsekwencji czy też całkowitego ich zaniechania. Zarówno to, w jaki sposób akt mowy *groźba* zostanie sformułowany oraz jaka będzie reakcja Odbiorcy, zależy od uczestników aktu komunikacyjnego oraz od ich wiedzy presupozycyjnej i kontekstualnej. Nie bez znaczenia jest fakt, czy uczestnicy rozmowy się znają, jakimi uczuciami się darzą i jakie pomiędzy nimi panują zależności. Od doświadczenia uczestników dialogu, ich osobowości oraz pewnych determinujących ich postępowanie uwarunkowań społeczno-kulturowych (wychowanie, środowisko, wykształcenie) zależy w dużej mierze sposób reakcji. Każdy bowiem reaguje indywidualnie – niekiedy Odbiorca postrzega groźbę jako realną,

niekiedy zupełnie ją lekceważy lub w ogóle nie odczytuje danego aktu komunikacyjnego w kategoriach groźby.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy akt mowy *groźba* proponuję zdefiniować jak następuje:

„Akt mowy *groźba* jest dyrektywnym zobowiązującym aktem mowy o charakterze komisywnym, czyli aktem, w którym niewykonanie działań żądanych przez Nadawcę wiąże się z sankcjami w stosunku do Odbiorcy i aktem jednostronnie nieuprawnionym na korzyść Nadawcy. Jest to akt, w którym Nadawca stosuje/chce zastosować w stosunku do Odbiorcy przemoc fizyczną bądź psychiczną, wywołując perlokucyjny efekt strachu. Odbiorca nie jest zainteresowany realizacją obietnicy groźby, która jest obietnicą negatywną. Nadawca natomiast nie jest zainteresowany realizacją skutków groźby, a spełnieniem postawionego Odbiorcy warunku”.

Akt mowy *groźba* jest aktem zarówno dyrektywnym, jak i – po części – komisywnym. Dyrektywność w groźbie ma na celu pobudzenie Odbiorcy do podjęcia konkretnych działań w interesie Nadawcy, natomiast niespełnienie postawionego przez Nadawcę warunku wiąże się przyjęciem negatywnych konsekwencji ze strony Odbiorcy. Należy zwrócić uwagę, że akt ten zawiera także obietnicę o wymowie negatywnej. W odróżnieniu od aktów komisywnych, obietnica w groźbie nie ma dla Odbiorcy pozytywnych konotacji. W typowym akcie komisywnym Odbiorca jest zainteresowany realizacją obietnicy, ponieważ jest ona z jego punktu widzenia korzystna. Natomiast w akcie mowy *groźba* Odbiorca nie jest zainteresowany realizacją obietnicy grożącej, mającej charakter negatywny i zatem stara się jej przeciwdziałać. O komisywnym charakterze groźby świadczy także to, że w przypadku niespełnienia przez Odbiorcę postawionego warunku Nadawca bierze na siebie zobowiązanie podjęcia określonych działań, czyli skutków wynikających z braku realizacji warunku. Struktura danego aktu mowy pokazuje zatem zależności o charakterze dyrektywnym między rozmówcami i konsekwencje realizacji zobowiązania negatywnego, niechcianego przez Odbiorcę. Izabela Prokop wskazuje, że:

„zaliczenie gróźb do aktów dyrektywnych, a nie do komisywnych, wynika z kolejności realizacji illokucji cząstkowych”¹⁴.

---

¹⁴ I. Prokop, *Aspekty analizy pragmatolingwistycznej*, Poznań 2010, s. 116.

Siłą illokucyjną groźby jest pobudzenie Odbiorcy do podjęcia bądź zaprzestania wykonywania pewnych działań w stosunku do Nadawcy, z korzyścią dla niego, przy wywołaniu odpowiedniego efektu perlokucyjnego, jakim jest strach lub niepokój. Natomiast zobowiązanie się Nadawcy do zrealizowania skutków groźby jest drugorzędne i może zostać określone jako akt komisyny o konotacji negatywnej, który nie zaistnieje jeśli Odbiorca spełni postawiony mu warunek. Odnosząc zaś akt mowy *groźba* do implikatury konwersacyjnych H.P. Grice'a¹⁵ zauważa się naruszanie wszystkich maksym konwersacyjnych, które z jednej strony pozwalają groźącemu (Nadawcy) wyrażać groźbę, z drugiej zaś – dają zagrożonemu (Odbiorcy) różne możliwości naruszania maksym konwersacyjnych w celu uchronienia się od skutków groźby.

Wybrane pozycje bibliograficzne

ANTAS, Jolanta, *O mechanizmach negocjowania. Wybrane semantyczne i pragmatyczne aspekty negocjacji*, Kraków 1991.

APELTAUER, Ernst, *Drohen*, [w:] *Semantik und Pragmatik, Akten des 11. Linguistischen Kolloquiums Aachen 1976*, Band 2, red. K. Sprengel, W.-D. Bald, H.W. Viethen, Tübingen 1977, s. 187-198.

AUSTIN, John L., *How to Do Things with Words*, Oxford 1962.

AWDIEJEW, Aleksy, *Klasyfikacja funkcji pragmatycznych*, „Polonica” 9, 1983, s. 53- 87.

AWDIEJEW, Aleksy, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzeń*, Kraków 1987.

BERDYCHOWSKA, Zofia, *Personendeixis. Kontraste deutsch-polnisch und ihre translatorischen Aspekte*, Kraków 2013.

BÜHLER, Karl, *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*, 3. Auflage. red. G. Fischer, Stuttgart 1999 (pierwsze wydanie: 1934).

DASZKIEWICZ-PALUSZYŃSKA, Krystyna, *Groźba w polskim prawie karnym*, Warszawa 1958.

DĄMBSKA, Izydora, *Milczenie jako wyraz i jako wartość*, „Roczniki Filozoficzne” XI, z. 1, Lublin 1963, s. 73-79.

ENGEL, Ulrich, *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, Band 1, Warszawa 2000.

FALKENBERG, Gabriel, *Drohen*, [w:] *Wartościowanie w języku i tekście/Sprachliche Bewertung*, red. G. Falkenberg, N. Fries, J. Puzynina, Warszawa 1992, s. 177-191.

---

¹⁵ H.P. Grice, *Logika a konwersacja*, [w:] *Język w świetle nauki*, przekł. B. Stanosz, Warszawa 1980, s. 91-114.

- FINKBEINER, Rita, *Einführung in die Pragmatik*, Darmstadt 2015.
- GRICE, Herbert Paul, *Logika a konwersacja*, [w:] *Język w świetle nauki*, przekł. B. Stanosz, Warszawa 1980, s. 91-114.
- GROCHOWSKI, Maciej, *O pojęciu groźby*, „Polonica” XIV, 1989, s. 33-44.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*. [w:] *Język a kultura*, tom 4: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorczykowa, Wrocław 1991, s. 11-28.
- GRZYBOWSKI, Stefan, *System prawa cywilnego, Część ogólna*, t. I, Warszawa 1974.
- HANDKE, Kwiryna, *Milczenie w przestrzeni społecznej*, [w:] *tejsze, Socjologia języka*, Warszawa 2009, s. 15-39.
- HANAUSEK, Tadeusz, *Przemoc jako forma działania przestępnego*, Kraków 1966.
- HAVRYLIV, Oksana, *Sprechakt ‚Drohung‘*, [w:] *Verbale Aggression*, Frankfurt am Main 2009, s. 99-109.
- HINDELANG, Götz, *Einführung in die Sprechakttheorie*, Berlin 2010 (pierwsze wydanie 1983).
- KANTORCZYK, Ursula, KOMOROWSKA, Ewa, WIESOŁOWSKA, Tatjana, ŁYSAKOWA, Irina, *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku niemieckim, polskim i rosyjskim Pragmatik von Aufforderungshandlungen im Deutschen, Polnischen und Russischen/Dyrektywne akty mowy w języku polskim, rosyjskim i niemieckim/ Прагматика побудительных речевых актов в немецком, польском и русском языках*, Szczecin-Rostock 2008.
- KOMOROWSKA, Ewa, *Prawda w ujęciu lingwistyki współczesnej*, „Nowa Krytyka” 5, 1995, s. 79-92.
- KOMOROWSKA, Ewa, *Pragmatyczne funkcje modalne w ‘dopowiedzeniach’ (na materiale języka polskiego i języka rosyjskiego)*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas I*, red. M. Aleksiejenko, Szczecin 1997, s. 164-171.
- KOMOROWSKA, Ewa, *Polskie badania pragmalingwistyczne*, „Przegląd Rusycystyczny” 1, 2003, s. 79-88.
- KOMOROWSKA, Ewa *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku polskim*, Szczecin-Rostok 2008.
- KOMOROWSKA, Ewa, *Akt mowy groźba –klasyfikacja i definicja. Ujęcie pragmalingwistyczne* (artykuł złożony do druku).

- KUBIŃSKI, Wojciech, STANULEWICZ, Danuta, *Językoznawstwo kognitywne, pragmatyka i dyskurs*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk 2001, s. 7-10.
- LABOCHA, Janina, *Składnia żądania we współczesnej polszczyźnie mówionej*, Kraków 2019.
- LEVINSON, Stephen C., *Pragmatyka*, przeł. T. Ciecierski, K. Stachowicz, Warszawa 2010.
- LEWASZKIEWICZ-PETRYKOWSKA, Biruta, *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973.
- LIEDTKE, Frank, *Moderne Pragmatik Grundbegriffe und Methoden*, Tübingen 2016.
- LIEDTKE, Frank, TUCHEN, Astrid red., *Handbuch Pragmatik*, Stuttgart 2018.
- LIPCZUK, Ryszard, *Aufforderungen im Deutschen und ihre polnischen Äquivalente*, „Colloquia Germanica Stetinensia“ 12, Szczecin 2003, s. 21-29.
- MISIUKAJTIS, Joanna, *Groźba jako akt mowy. Aspekt semantyczno-pragmatyczny*, [w:] *Świat Słowian w języku i kulturze IX. Językoznawstwo*, red. E. Komorowska, A. Porchawka-Mulicka, Szczecin 2008, s. 107-110.
- MISIUKAJTIS, Joanna, *The speech act of threatening in German and Polish: Semantic and pragmatic aspects*, „Beyond Philology”, nr 16/1, 2019, s. 9-28.
- MISIUKAJTIS, Joanna, *Struktura aktu mowy groźba we współczesnym języku niemieckim i polskim*, [w:] *Oblicza języka, kultury, przekładu i edukacji. Wybrane zagadnienia*, red. D. Dziadosz, E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2022, s. 27-42.
- OŻÓG, Kazimierz, *Zwroty grzecznościowe w języku mówionym mieszkańców Krakowa. Studium socjolingwistyczne*, Kraków 1990.
- OŻÓG, Kazimierz, *Polszczyzna przełomu XX i XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2001.
- OŻÓG, Kazimierz, *Teksty wyborcze jako akty mowy*, [w:] *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2001, s. 141-143.
- OŻÓG, Kazimierz, *Współczesny model polskiej grzeczności językowej*, [w:] *Język a kultura*, tom 17, *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*, Wrocław 2005, s. 9-16.
- OŻÓG, Kazimierz, *O współczesnych polskich wyrazach obraźliwych*, [w:] *SILVA RERUM. Rzec o współczesnej i dawnej polszczyźnie, Wybór tekstów/Kazimierz Ożóg*, tom I, Rzeszów 2021, s. 47-55.
- OŻÓG, Kazimierz, [w:] *SILVA RERUM. Słowa dobre i słowa złe w komunikacji między Tobą a mną, Wybór tekstów/Kazimierz Ożóg*, tom I, Rzeszów 2021, s. 311-325.
- PISARKOWA, Krystyna, *Zur Einordnung der performativen Verben*, [w:] *Sprachtheorie und Pragmatik*, red. H. Weber, H. Weydt, Tübingen 1975, s. 163-172.

- PISARKOWA, Krystyna, *O komunikatywnej funkcji przemilczenia*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1, 1986, 25-34.
- PROKOP, Izabela, *Aspekty analizy pragmatycznej*, Poznań 2010.
- REUTNER, Richard, *Politisch-parlamentarisches Sprachhandeln am Beispiel der Sprachenfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Dargestellt am Sprechhandlungstyp Drohung*, [w:] *Linguistische Pragmatik in historischen Bezügen*, red. P. Ernst, M. Werner, Berlin-Boston 2016, s. 313-324.
- ROKOSZOWA, Jolanta, *Język a milczenie*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XL, 1983, s.129-137.
- ROKOSZOWA, Jolanta, *Milczenie jako fakt językowy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” L, 1994, s. 27-47.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte, *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart 1975.
- SEARLE, John R., *Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essey*, Frankfurt am Main 2000.
- STANULEWICZ, Danuta, *Dlaczego Indianie milczą?*, „Tawacin” 46, 1999, s. 12-15.
- STANULEWICZ, Danuta, *Amalgamaty a akty mowy*, referat wygłoszony podczas V Międzynarodowych Warsztatów Lingwistycznych „Akty mowy w pragmatyce i kognitywizmie”, Uniwersytet Szczeciński, Pobierowo 2009.
- STANULEWICZ, Danuta, *Nieprzetłumaczalność światów: indiańskie i europejskie opisy rzeczywistości*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji translatorskiej, Gdańsk-Elbląg*, red. W. Kubińska, O. Kubińska, T.Z. Wolański, Gdańsk, 2000, s. 219-229.
- STANULEWICZ, Danuta, *Akty mowy a teoria oglądu*, referat wygłoszony podczas LXX Zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Bydgoszcz 2012.
- WATZLAWICK, Paul, BEAVIN, Janet H., JACKSON, Don D., *Menschliche Kommunikation, Formen, Störungen, Paradoxien*, 13., unveränderte Auflage, Bern 2017.
- WIERZBICKA, Anna, *Akty mowy*, [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, Wrocław 1973.
- WUNDERLICH, Dieter, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt am Main 1976.
- ZDUNKIEWICZ, Dorota, *Akty mowy*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 259-269.